

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.015+372.4+378.147

І. С. Артемьєва

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ

У статті уточнено поняття «професійна діяльність учителя початкової школи». Встановлено, що робота з учнями молодшого шкільного віку вимагає з боку вчителя початкової школи творчого підходу до виконання своїх професійних обов'язків, специфіка якого полягає в тому, що об'єктом навчальної взаємодії у системі «вчитель-учень» є особистість школяра, а результатом – формування та гармонійний розвиток сфер особистості молодшого школяра в процесі навчання. Розкрито сутність поняття «професійна діяльність учителя початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання», що полягає в цілеспрямованій діяльності вчителя на формування сфери позитивної навчальної мотивації першокласників.

Ключові слова: професійна діяльність, учитель початкової школи, педагогічна творчість, сфери особистості молодшого школяра, розвивальне навчання, «зона найближчого розвитку», принцип варіативності, особистісно-орієнтований підхід, формування позитивного ставлення першокласників до навчання.

Постановка проблеми. Сьогодні роль початкової освіти й призначення вчителя початкової школи як педагога, що закладає основи для розвитку та самореалізації особистості дитини впродовж усього життя, її культурної ідентифікації, надбання й засвоєння емоційно-ціннісного досвіду важко переоцінити, тому професійна діяльність учителя початкової школи з-поміж інших педагогічних професій посідає особливе місце, зокрема це стосується формування позитивного ставлення першокласників до навчання. Відтак, саме від типу ставлення учня до навчання залежить якість взаємодії між учителем та учнем, у результаті якої в школяра формуються певні знання, вміння, навички й способи дій, а від успішності цього процесу залежить подальший розвиток особистості дитини.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню професійно-педагогічної діяльності присвячені дослідження багатьох науковців (Ю. Бабанський, С. Вершловський, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, І. Харламов, Р. Хмелюк, А. Щербakov, В. Якунін та ін.); зокрема професійної діяльності педагога вищої школи (І. Богданова, З. Курлянд, А. Ліненко та ін.); учителя старшої школи (І. Бартенева, І. Левіна,

А. Семьонова та ін.), учителя фізичної культури (Н. Башавець); учителя початкової школи (А. Цимбалару). Водночас, невирішеною залишається проблема професійної діяльності вчителя початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання.

Мета статті полягає в розкритті сутності поняття «професійна діяльність учителя початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання».

Виклад основного матеріалу почнемо з вивчення поняття «професійна діяльність учителя початкової школи».

У ході аналізу наукової літератури (В. Афанасьєв, Ю. Бабанський, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Реан, С. Саричев, В. Сластьонін, М. Фіцула, В. Якунін та ін.) було з'ясовано, що науковці одностайні у визначенні поняття «професійно-педагогічна діяльність учителя». Відтак, у науково-педагогічній літературі під професійно-педагогічною діяльністю розуміється діяльність учителя, змістом якої є керівництво діяльністю учнів в процесі навчання, спрямоване на розвиток головних сфер особистості учнів [6, 19].

У тлумачному словнику С. Ожегова поняття «сфера» трактується – як зона, межа розповсюдження чого-небудь [4, 771]. Спираючись на дослідницькі роботи Б. Ананьєва, Л. Виготського та С. Рубінштейна ми розглядаємо сфери особистості як компоненти її психологічної структури, зміст яких визначає певний комплекс психічних взаємопов'язаних і взаємодіючих «прототипів».

У дослідницьких працях Л. Виготського зазначається, що людина має різні структури особистості на різних вікових етапах [2]. Використовуючи вікову періодизацію Л. Виготського з урахуванням сучасних уявлень про вікові межі, вчені О. Каменська, В. Мухіна, Н. Ніжегородцева, А. Петровський, Д. Ельконин та ін., виокремлюють такі стабільні періоди дитячого розвитку: немовлячий вік, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, старший шкільний вік. У нашому дослідженні розглядається період дитячого розвитку, який у психолого-педагогічній літературі отримав назву молодший шкільний вік. У структурі особистості молодшого школяра вчені виокремлюють наступні головні сфери особистості дитини: мотиваційну (афективно-потребову), довільну, мовну, інтелектуальну й рухову (Н. Гуткіна, І. Дубровіна та ін.).

З наукової позиції відомого психолога й педагога Л. Виготського становлення структури особистості тісно пов'язано з розвитком її психічних функцій, рушійною силою (фактором) якого є навчання. Крім того,

науковець стверджує, що в дитячому віці тільки те навчання гарне, яке «забігає» вперед і веде за собою розвиток дитини, тому навчання повинно орієнтуватись не на ті цикли розвитку, що вже завершилися, а на ті, що виникають, на «зону найближчого розвитку» [1]. Отже, фактором розвитку сфер особистості дитини є розвивальне навчання, під яким, виходячи з наукової позиції Л. Виготського, ми розуміємо таке навчання, яке створює «зону найближчого розвитку», тобто актуалізує в дитині ціле коло внутрішніх процесів розвитку, які для дитини ще є можливими тільки в сфері взаємовідносин з дорослими довколишніми та співробітництва з більш розвиненими однолітками, але які пророблюють внутрішній перебіг розвитку, після чого стають внутрішнім набуттям самої дитини.

Спираючись на дослідження Л. Виготського маємо стверджувати, що навчання досягає розвивального ефекту, коли воно будується на основі врахування вікових психофізіологічних і психічних особливостей розвитку дітей, їх потенційних пізнавальних можливостей та індивідуальної траєкторії розвитку кожної окремої дитини.

В Україні в школах I-го ступеню навчання в початкових класах здійснюється за сучасними навчальними програмами (з математики, розвитку мовлення тощо), які складені таким чином, що вони враховують вікові особливості розвитку дітей і спираються на певний середній рівень актуального розвитку дитини 6–7 років, під яким у психолого-педагогічній літературі розуміється рівень готовності дитини до шкільного навчання, що досягає дитина, яка нормально розвивалась упродовж дошкільного вікового періоду. Отже, ці програми не спираються на ті психологічні функції, які вважаються новоутвореннями молодшого шкільного віку та які в роботах Л. Виготського фігурують як незрілі. Ці «недозрілі» функції не є тим найнижчим порогом, на який спираються навчальні програми, і тому їх незрілість не заважає навчанню молодших школярів, у яких на початку шкільного навчання рівень актуального розвитку був достатнім, завдяки чому вони швидко досягають наступного рівня актуального розвитку, що забезпечує їм успішне навчання в школі.

Аналіз результатів досліджень присвячених вивченню в учнів 6–7-річного віку рівня готовності до шкільного навчання, власний практичний досвід автора свідчать про те, що деяка кількість першокласників починає навчання в школі з низьким рівнем готовності до шкільного навчання, через це рівень їх актуального розвитку нижче, ніж передбачено шкільною програмою, тому навчання не потрапляє до зони їх найближчого розвитку, отже, школярі одразу стають невстигаючими. Відтак, для того, щоб кожен

учень мав змогу реалізувати свої можливості (актуальні й потенційні) впродовж навчання, що викриває в ньому нові можливості наступного, більш високого рівня, вчителю при організації процесу навчання необхідно враховувати індивідуальні можливості кожної дитини на певному рівні її розвитку, орієнтуватись на траєкторію її розвитку.

Учені А. Каруле, І. Якіманська стверджують, що для того, щоб учитель у процесі навчання дотримувався індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня, йому необхідно навчальну програму пристосувати до динаміки розвитку кожної дитини. З точки зору І. Якіманської, гнучкість навчальної програми досягається завдяки застосуванню вчителем при проектуванні навчально-виховного процесу принципу варіативності, що характеризується використанням учителем у процесі навчання школярів не однотипних, рівних для всіх учнів, а різних видів навчальних занять, форм, методів, засобів навчання, вибір яких залежать від індивідуальних характеристик розвитку учнів [8, 8].

Як зазначають у своїх дослідженнях В. Петровської, В. Серіков та І. Якіманська, принцип варіативності є базовою основою особистісно-орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу, що є одним із способів реалізації розвивального навчання й передбачає, що в центрі навчання знаходиться особистість учня – його мотиви, цілі, його неповторний психологічний стан, індивідуальна траєкторія його психічного розвитку, та, виходячи з інтересів учня, рівня його знань і вмінь, учитель визначає навчальну мету заняття та формує, спрямовує й корегує весь навчальний процес з метою розвитку особистості учня. Відповідно, мета кожного уроку, заняття при реалізації особистісно-орієнтованого підходу до організації процесу навчання формується з позиції кожної конкретної дитини та групи в цілому.

Згідно з концепціями І. Дичківської, В. Кан-Каліка, Ю. Кучерявої, А. Маркової, М. Поташніка, І. Рудницької та С. Сисоєвої, використання вчителем варіативних способів розв'язання навчально-виховних задач з урахуванням вікових та індивідуальних характеристик учнів стимулює його до педагогічної творчості, специфіка якої полягає в тому, що її об'єктом є особистість дитини, а результатом – формування та розвиток цієї особистості в процесі навчання. Як стверджує М. Поташнік, творчість учителя на практиці проявляється в ефективному застосуванні раніше створеного досвіду в нових умовах; у вдосконаленні, раціоналізації, модернізації відомого згідно з новими задачами; в засвоєнні нових розробок та їх розвитку; в гнучкості під час виконання запланованого в

несподіваних ситуаціях; у вдалому імпровізуванні як на підставі точного знання та компетентного розрахунку, так і високорозвиненої інтуїції; в умінні обґрунтовувати заздалегідь підготовлені та інтуїтивні рішення; бачити близьку, середню та далеку перспективу в роботі; в умінні розвивати ідею, реалізовувати її в конкретних умовах, визначити варіативні способи рішення тієї чи іншої педагогічної проблеми, застосовувати досвід інших, трансформувати рекомендації методичного посібника, теоретичні положення наукових публікацій тощо [6, 6–7].

Спираючись на твердження М. Поташніка та виходячи з того, що на розвиток і формування особистості учня, що характеризується власною індивідуальністю, впливають зміст, форми, методи, прийоми та засоби навчання, маємо стверджувати, що творча робота вчителя спрямована на створення варіативної системи психолого-педагогічних впливів, що враховує психологічні якості, потенціал та тенденції розвитку кожного учня, яка є засобом для отримання найкращого результату в конкретних умовах.

Таким чином, під *професійною діяльністю вчителя початкової школи* розуміємо діяльність учителя творчого характеру, змістом якої є здійснення особистісно-орієнтованого підходу до організації навчально-виховного процесу, який спрямований на гармонійний розвиток сфер особистості молодшого школяра, зокрема: мотиваційної, інтелектуальної, мовної, довільної та рухової.

З точки зору О. Каменської, працюючи з першокласниками, вчителям початкової школи особливу увагу необхідно приділяти розвитку провідної сфери особистості дитини шестирічного віку – мотиваційної, зокрема мотивації навчання [3, 167–169].

Аналіз дослідницьких праць О. Каменської довів, що висловуючи вищезазначене твердження вчена виходила з того, що, по-перше, для успішного оволодіння навчальною діяльністю необхідна сформованість мотиваційної сфери в дитини, зокрема: сформованість мотиву, пов'язаного зі змістом знань, з інтересом до самого навчального матеріалу; по-друге, у зв'язку з тим, що більшість дітей розпочинає шкільне навчання зі «слабкою» підготовкою до навчання в школі, що проявляється у відставанні в усіх сферах особистості дитини, приділення більшої уваги до подолання нерозвиненості його афективно-потребової сфери, вузькості пізнавального інтересу посприяє розвитку всіх інших сфер особистості дитини.

Ми погоджуємося з позицією О. Каменської та висунутими нею доводами.

Відтак, по-перше, мотивація навчання в мотиваційній сфері дитини, яка щойно розпочала навчання у школі, відсутня та формується впродовж всього періоду навчання в першому класі (Н. Гуткіна, І. Кулагіна, О. Малихіна, М. Матюхіна, Н. Ніжегородцева, О. Савченко, І. Шаповаленко та ін.). По-друге, в області педагогічної психології (Б. Бовін, А. Реан, В. Якунін та ін.) існує думка, що позитивний рівень розвитку мотиваційної сфери особистості особи, яка навчається, а саме високої позитивної мотивації до навчальної діяльності, може грати роль компенсаторного фактору у випадку недостатніх здібностей чи недостатньому запасі в учня необхідних знань, умінь і навичок (за А. Реаном [7, 87–88]).

Крім того, аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої вивченню виникнення в учнів позитивного або негативного ставлення до навчання (М. Алексеєва, Л. Божович, М. Гриньова, А. Маркова, І. Соснова, Н. Стадненко, В. Шрадер, І. Ушакова) довів, що основною причиною негативного ставлення учня до навчання є несформованість у школяра окремих сторін мотивації, а сформовану в учня мотивацію навчання вчені розглядають як таку психологічну реальність, що стоїть за позитивним ставленням школяра до навчання.

У своєму дослідженні А. Реан, розглядаючи сформованість мотивації навчання в учня у ролі компенсаторного фактору, стверджує, що саме висока позитивна навчальна мотивація в учня сприяє досягненню ним високих результатів у навчанні [7, 88]. Діти з високою навчальною успішністю з бажанням відвідують школу, активні в навчанні та сумісній навчальній роботі, в них спостерігається позитивне ставлення до навчання в школі (за О. Кірічук, І. Кулагіною, Н. Ніжегородцевою та ін.). Отже, саме цілеспрямоване формування вчителем у процесі навчання в учнів мотивації навчання посприяє виникненню в них позитивного ставлення до навчання.

Висновок. *Професійна діяльність вчителя початкової школи з формування позитивного ставлення першокласників до навчання – це діяльність учителя творчого характеру, яка повинна бути спрямована на керування процесом формування сфери позитивної навчальної мотивації першокласників, яка сприяє ефективному формуванню в них знань, умінь, навичок та розвитку здібностей, що дозволить їм досягти успішності в навчанні, а це, в свою чергу, вплине на формування в них позитивного ставлення до навчання.*

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку ми вбачаємо у визначенні структури означеної в статті професійно-педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений : В 6-ти томах / Л. С. Выготский ; гл. ред. А. В. Запорожец. – Т. 2. Проблемы общей психологии / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1982. – 504 с.
2. Выготский Л. С. Собрание починений : В 6-ти томах / Л. С. Выготский ; гл. ред. А. В. Запорожец. – Т. 4. Детская психология / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с.
3. Каменская Е. Н. Психология развития и возрастная психология: конспект лекцій / Елена Николаевна Каменская. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 251с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – [6-е изд.]. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1964. – 900 с.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
6. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт : пособие для учителя / Марк Матусович Поташник. – К. : Рад. шк., 1988. – 187 с.
7. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2006. – 479 с.
8. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / Ирина Сергеевна Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 112 с.

РЕЗЮМЕ

Артемьева И. С. Профессиональная деятельность учителя начальной школы по формированию положительного отношения первоклассников к обучению.

В статье уточнено понятие «профессиональная деятельность учителя начальной школы». Установлено, что работа с учениками младшего школьного возраста требует со стороны учителя начальной школы творческого подхода к выполнению своих профессиональных обязанностей, специфика которого состоит в том, что объектом учебного взаимодействия в системе «учитель–ученик» является личность школьника, а результатом – формирование и гармоничное развитие сфер личности младшего школьника в процессе обучения. Раскрыта сущность понятия «профессиональная деятельность учителя начальной школы по формированию положительного отношения первоклассников к обучению в школе», которая состоит в целенаправленной деятельности учителя на формирование сферы положительной учебной мотивации первоклассников.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, учитель начальной школы, педагогическое творчество, сферы личности младшего школьника, развивающее обучение, «зона ближайшего развития», принцип вариативности, личностно-ориентированный подход, формирование положительного отношения первоклассников к обучению.

SUMMARY

Artemyeva I. Professional activity of a primary school teacher to form a positive attitude to first-year pupils' teaching.

The author studies the professional activity of a primary school teacher, in particular, at forming a positive attitude to first-term pupils' teaching. The author analyzes the scientists' points of view to the comprehension of the term «professional pedagogical activity of the teacher». The author makes it clear that in the scientific pedagogical literature the

notion «a professional pedagogical activity of a teacher» is interpreted as the activity of the teacher, the matter of which is the management of the pupils' activities in the educational process, which is directed at developing the main pupils' psychological structures of their personalities. It is specified that developing education, in the organization of which the teacher uses individual-centered approach to children, that ensures when the teacher adheres to the principle of variability in the planning of the educational process, is the motive force of a harmonious development of the primary school pupils' psychological personality structures. In the article, the author notes that the creative work of a teacher aimed at creating a variable system of psycho-pedagogical actions.

In particular, the author considers the professional activity of a primary school teacher as the creative activity of the teacher, the matter of which is realization of individual-centered approach to the organization of the education process, which is directional at harmonious development the primary school pupils' psychological structures: motivational, intellectual, speech, random and motor.

The article proves that the primary school teacher working with first-form pupils should be focused on their motivational psychological structure forming, namely, the learning motivation, as the formation of this psychological structure affects the development of all other pupil's psychological structures, helps the child master learning activities successfully and achieving academic success, that will be an incentive for the beginning in child a positive attitude to teaching.

So, the professional activity of a primary school teacher to form the positive attitude to first-form pupils' teaching is a creative activity of the teacher, that must be focused on the management of the process of formation a positive learning motivation at first-form pupils.

Key words: *professional activity, primary school teacher, pedagogical creative activity, psychological personality structure of primary school pupils, developing education, «zone of proximal development», principle of variability, student-centered approach, forming positive attitude of the first-form pupils to teaching.*